
ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ W BYDGOSZCZY
STUDIA Z WYCHOWANIA MUZYCZNEGO 1981 z. 5

KRYSTYNA TUBAJA

WSP Bydgoszcz

FOLKLOR MUZYCZNY W PROGRAMIE NAUCZANIA PRZEDMIOTU "MUZYKA"
W SZKOLE PODSTAWOWEJ ¹.

Folklor muzyczny znajduje się na pograniczu dwóch nauk: etnografii i muzykologii. Jest on jednym z przejawów artystycznej twórczości ludowej i wraz z literaturą oraz tańcem stanowi obszerną dziedzinę tradycyjnej kultury ludowej ². Reprezentuje przejawy wielowiekowej twórczości muzycznej, adaptując do swych własnych potrzeb wytwory zarówno rodzime jak i obce.

Pojęcie "folklor muzyczny" obejmuje swym zakresem muzykę wokalną, muzykę instrumentalną, uwzględnia zarówno muzykowanie indywidualne jak i zespołowe oraz ludowe instrumenty muzyczne, tzn. te wytwory, których funkcja jest wynikiem ich właściwości akustycznych, a więc zarówno proste narzędzia muzyczne /np. grzechotki dziecięce, klekoty czy kołatki/ jak i bardziej skomplikowane instrumenty muzyczne /skrzypce, basy, dudy itp/ ³.

Do najbardziej istotnych cech folkloru należy jego anonimowość, przekazywanie jego przejawów z pokolenia na pokolenie drogą tradycji ustnej, a co się z tym wiąże - ciągle przetwarzanie go i tworzenie od nowa ⁴. Związany nierozzerwalnie z innymi dziedzinami kultury ludowej, pełnił folklor w życiu tradycyjnej wsi wiele funkcji, przede wszystkim zaś zaspokajał określone potrzeby duchowe i społeczne ludu oraz odzwierciedlał szereg aspektów jego życia, np. warunki polityczne, społeczne, ekonomiczne, pracę i zabawę, uczucia i nastroje. Z tych cech folkloru wynika różnorodność form i treści w nim zawartych, na co w dużej mierze wpływała też muzykalność ludu, głównie zaś inwencja twórcza, pamięć muzyczna oraz zamięłowanie i odczuwanie potrzeby muzykowania.

Z punktu widzenia muzykologii całokształt zagadnień mieszczących się w pojęciu "muzyka" podlega różnym podziałom, uwarunkowanym zastosowanymi kryteriami. Obok klasyfikacji przeprowadzonych na podstawie kryteriów historycznych /muzyka poszczególnych okresów historycznych/, funkcjonalnych /muzyka użytkowa i autonomiczna/, geograficznych /muzyka poszczególnych kontynentów, cywilizacji, narodów/, czy wynikających z doboru aparatu wykonawczego /muzyka instrumentalna, wokalna, wokально-instrumentalna/ lub środków warsztatu kompozytorskiego /muzyka polifoniczna i homofoniczna/, istnieje podział muzyki będący wynikiem zastosowania kryteriów społecznych. Jego efektem jest wyodrębnienie w ramach muzyki dwóch zasadniczych jej rodzajów: muzyki ludowej i muzyki profesjonalnej⁵.

Rozbicie muzyki na te dwa rodzaje wiąże się ściśle z rozwarstwieniem klasowym, a więc z odmiennymi warunkami życia klas uprzywilejowanych w stosunku do klas niższych. Jakkolwiek dalszy rozwój tych dwu nurtów przebiegał także i w odniesieniu do muzyki w różny sposób, to jednak ich współzistnienie zaważyło na obrazie całej kultury muzycznej, w tym także i polskiej. Elementy muzyki ludowej przenikały powiem do muzyki profesjonalnej od najdawniejszych czasów. Zjawisko to dostrzec można już począwszy od epoki średniowiecza, z którego to okresu, dzięki wynalazkowi pisma nutowego zachowało się szereg przykładów przejawów muzyki świadczących o częstym wykorzystaniu elementów muzyki ludowej w dominującej w owym czasie muzyki kościelnej. Kolejny etap zainteresowania muzyką ludową, a jednocześnie okres upowszechniania się tej muzyki, głównie tańców ludowych po Europie - to koniec XVI w. i wiek XVII. Tańce ludowe różnych narodów, w tym również i polskie, pojawiają się w dorobku twórczym wielu wybitnych kompozytorów tego okresu, tj. schyłku epoki Odrodzenia i rozkwitu baroku. Okres ten charakteryzuje się również szybkim rozwojem muzyki operowej i jej odmian, a wprowadzenie do akcji opery przedstawicieli ludu, spowodowało konieczność operowania z czasem w ramach tej formy muzycznej językiem ludu, a tym samym elementami mu-

zyki ludowej. W największym stopniu stała się muzyka ludowa źródłem inspiracji twórczej począwszy od XIX w. Wynikało to z założeń romantyzmu, z faktu dostrzeżenia przez przedstawicieli tej epoki wartości muzyki ludowej i możliwości wykorzystania tego rodzaju muzyki w swej twórczej pracy, z faktu zwrócenia uwagi na narodowe cechy tej muzyki. Jednocześnie od połowy XIX w. datuje się początek i rozwój naukowych zainteresowań kulturą ludową, w tym i folklorem muzycznym. W związku z coraz liczniejszymi opracowaniami z tego zakresu, zaistniała możliwość szerszego wykorzystywania muzyki ludowej w muzyce profesjonalnej. Z tych też względów znaczna część dorobku muzycznego ówczesnych profesjonalistów związana jest nierozdzielnie z muzyką ludową, która to cecha stanowi w wielu przypadkach charakterystyczny element tego dorobku, świadcząc jednocześnie o jego narodowym charakterze. Podobnie i muzyka XX w. opiera się w dużym stopniu na elementach ludowych, czego najlepszym przykładem może być współczesna muzyka polska.

Współistnienie folkloru muzycznego i muzycznej kultury profesjonalnej charakteryzuje także przenikanie zdobyczy tej ostatniej do muzyki ludowej. Zjawisko to występuje szczególnie wyraźnie na przestrzeni naszego stulecia, w Polsce zaś przede wszystkim w okresie po II wojnie światowej. Wiąże się to z niezwykle szybkim rozwojem innych dziedzin kultury, co pociąga za sobą także daleko idące przemiany w tradycyjnym folklorze muzycznym, tj. zarówno w jego obrazie jak i w funkcji, jaką pełni on współcześnie.

Z powyższego wynika, że folklor muzyczny zajmował i nadal zajmuje ważne miejsce w kulturze muzycznej. Poprzez swą specyfikę, wynikającą głównie z odmiennych warunków w jakich się kształtował, stanowi współcześnie jeden z ważnych elementów historii, mianowicie historię kultury muzycznej warstw niższych. Jednocześnie zaś, w wyniku przenikania elementów folkloru muzycznego do kultury elitarnej lub świadomego wykorzystywania ich przez twórców - profesjonalistów, stał się on

jednym z istotnych elementów muzycznej kultury elitarnej. Folklor muzyczny stanowi niezwykle istotną część całokształtu kultury muzycznej. Stanowi on przecież w głównej mierze o narodowym charakterze muzyki poszczególnych narodów, w tym także i Polski.

Tak więc, rozumienie i znajomość zagadnień związanych z folklorem muzycznym są niezbędne dla zrozumienia istoty kultury muzycznej w poszczególnych epokach, dla umiejętności określenia cech muzyki poszczególnych narodów, dla prawidłowej percepcji muzycznej twórczości. Muzyka ludowa bowiem stanowi integralną część dorobku światowej kultury muzycznej.

Dostrzegając wartości folkloru muzycznego, jego rolę w kulturze muzycznej, w ostatnim okresie poświęca się dużo uwagi temu zagadnieniu, m.in. także i w Polsce. Bogaty dorobek muzyczny ludu szeroko udostępniony jest społeczeństwu, głównie poprzez coraz liczniejsze audycje radiowe i telewizyjne związane z tą dziedziną, różnego rodzaju imprezy folklorystyczne, artykuły w prasie itp. W trosce o odpowiednie przygotowanie społeczeństwa polskiego do percepcji muzyki, folklor muzyczny włączony został także do programu wprowadzanej jako obowiązującej powszechnie, dziesięcioletniej szkoły średniej, w ramach przedmiotu "muzyka".

Muzyka jako przedmiot nauczania realizowana ma być przez osiem lat, w klasach I-VIII⁶. Tygodniowy wymiar godzin przeznaczonych na tę realizację przedstawia się następująco: klasy I-III - dwie godziny, klasy IV-VIII - jedna godzina⁷. Celem przedmiotu jest "...przygotowanie uczniów do świadomego korzystania z dorobku rodzimej i światowej kultury muzycznej oraz twórczego uczestnictwa w życiu muzycznym kraju..."⁸.

Zgodnie z zaleceniami Programu, środkami do realizacji tego celu mają być:

- "... wykorzystywanie wartości estetycznych i artystycznych muzyki dla indywidualnego rozwoju człowieka i pogłębianie jego życia uczuciowego, wyzwalania możliwości ekspresyjnych i wzbogacanie form kontaktów z innymi ludźmi;

- kształtowanie twórczego stosunku do muzyki, jako istotnego warunku rozwoju jednostki;
- kształtowanie świadomości pojmowania muzyki jako nośnika wartości moralnych i ideowych, niezbędnych dla samorozwoju jednostki i postępu społecznego;
- rozwijanie wrażliwości estetycznej i emocjonalnej oraz rozbudzanie potrzeby artystycznej ekspresji i kontaktów z dziełami sztuki;
- rozwijanie zainteresowań muzyką różnych epok i muzyką współczesną;
- wyposażenie uczniów w podstawową wiedzę o muzyce jako o jednej z istotnych form działalności człowieka...⁹.

W wyniku procesu dydaktycznego, dziesięcioletnia szkoła średnia wyposażać winna swych absolwentów w następujące wiadomości, umiejętności i postawy:

- "... orientację w dziejach kultury muzycznej i w najważniejszych wydarzeniach współczesnego życia muzycznego w kraju i na świecie;
- znajomość określonych, najbardziej charakterystycznych dla poszczególnych epok, stylów i twórców, dzieł muzycznych;
- znajomość podstawowych zasad budowy dzieła muzycznego, odtworczości i percepcji, ułatwiających słuchowe przyswojenie konkretnych utworów i jak najpełniejsze przeżycie ich treści;
- orientację w dziedzinie współczesnej muzyki popularnej i rozrywkowej oraz umiejętność samodzielnego jej wartościowania;
- umiejętności wykonawcze w zakresie śpiewu, czytania nut głosem i gry na instrumentach, umożliwiające dalszy rozwój muzyczny;
- umiejętność samodzielnego rozwiązywania problemów muzycznych, wyrażającą się w propozycjach własnych interpretacji i podsumowaniu indywidualnych lub zbiorowych zadań twórczych, stanowiącą podstawę do pogłębiania zainteresowań muzycznych;
- zdolność przeżywania, wartościowania i oceny utworów i zjawisk muzycznych;
- upodobanie i satysfakcja z kontaktu z dziełami muzycznymi oraz potrzeba muzycznej aktywności..."¹⁰.

Analizując cytowane wyżej cele przedmiotu i środki realizacji, a także zakres wiadomości, umiejętności i dyspozycji, jakie winien wynieść absolwent szkoły w wyniku procesu dydaktycznego na-

leży stwierdzić, że jakkolwiek folklor muzyczny nie został w nich wyodrębniony, to jednak dziedzina ta jako istotny element całokształtu kultury muzycznej, winna być w ramach przedmiotu "muzyka" uwzględniona proporcjonalnie do jej miejsca w tej kulturze. W celach nauczania przedmiotu zawarte jest więc też przygotowanie ucznia do świadomego korzystania z dorobku polskiego i światowego folkloru muzycznego oraz uczestniczenia w życiu muzycznym kraju w tym zakresie.

Analogicznie więc, środkami do realizacji tych celów winny być:

- rozwijanie zainteresowań tradycyjnym i współczesnym folklorem muzycznym;
- rozwijanie wrażliwości na tę dziedzinę i rozbudzanie potrzeby kontaktów z muzyką ludową;
- wyposażenie uczniów w wiedzę podstawową o folklorze muzycznym jako o jednej z form działalności człowieka;
- kształtowanie świadomości widzenia folkloru muzycznego jako nośnika wartości moralnych i ideowych;
- wykorzystywanie wartości folkloru muzycznego dla indywidualnego rozwoju człowieka.

Aby cele nauczania przedmiotu "muzyka" zostały zrealizowane, absolwenci szkoły powinni więc posiadać następujący zasób wiadomości:

- znajomość i rozumienie podstawowych pojęć /kultura ludowa, folklor muzyczny, etnografia, lud, grupa etniczna, region, autentyzm, opracowanie artystyczne, stylizacja/;
- znajomość podstawowych zagadnień z tej dziedziny, a więc:
 - 1/ miejsce folkloru muzycznego w kulturze ludowej /w pracy ludu, w życiu społecznym wsi - zwyczaje i obrzędy, gry i zabawy oraz w życiu duchowym wsi - literatura ludowa, tańce, wierzenia, zabiegi magiczne/;
 - 2/ przyczyny zróżnicowania folkloru muzycznego; regiony historyczno-etnograficzne w Polsce;
 - 3/ przemiany zachodzące w folklorze muzycznym /szczególnie w Polsce/;
 - 4/ historia badań nad folklorem muzycznym w Polsce /hasła Oświecenia, idee Romantyzmu, działalność O. Kolberga,

fonograf i magnetofon w badaniach XX w., badania folkloru po II wojnie światowej - działalność J. i M. Sobieskich, placówki zajmujące się badaniem i gromadzeniem materiałów z tej dziedziny w Polsce;

- 5/ charakterystyka polskiej muzyki ludowej oraz niektóre elementy muzyki ludowej innych narodów;
- 6/ polskie ludowe instrumentarium muzyczne i tradycyjne ludowe zespoły instrumentalne /kapele/ oraz niektóre instrumenty innych narodów;
- 7/ zespoły folklorystyczne /typy zespołów i ich rola w kultywowaniu i propagowaniu folkloru muzycznego;
- 8/ opieka Państwa nad folklorem muzycznym, jego twórcami i odtwórcami oraz nad badaniami naukowymi w tym zakresie;
- 9/ muzyka ludowa, szczególnie polska, jako źródło inspiracji twórczej kompozytorów polskich i obcych.

Zakres umiejętności wyniesiony w odniesieniu do tej dziedziny przez absolwenta, winien obejmować:

- umiejętność zaśpiewania kilkunastu piosenek ludowych, wykonania i rozpoznania charakterystycznych rytmów tanecznych; rozpoznawanie najbardziej charakterystycznych melodii ludowych polskich i innych narodów oraz brzmienia polskich ludowych instrumentów muzycznych i kapel;
- umiejętność określania typu zespołu folklorystycznego;
- umiejętność wychwycenia folkloru muzycznego jako tworzywa w muzyce profesjonalnej.

Jak wiadomo, jednym z warunków prawidłowej interpretacji i poprawnej realizacji założeń programowych jest układ i zawartość treści programowych. Poniżej zanalizowane one zostaną pod kątem zakresu wiadomości i umiejętności oraz proponowanych form pracy z uczniami, w odniesieniu do zagadnień mieszczących się w pojęciu "folklor muzyczny".

Zgodnie z Programem nauczania przedmiotu "muzyka", w klasach I-III należy przygotować ucznia do "...odbioru prostych utworów muzycznych oraz zawartych w nich treści emocjonalnych..."¹¹.

Treści programowe dla kl. I przewidują w odniesieniu do folkloru muzycznego nauczanie w ramach ruchu z muzyką kilku re-

gionalnych tańców ludowych /3-4/ ¹². Również w dziale "percepcja muzyki", w trakcie słuchania utworów muzycznych przewiduje się przyswojenie przez ucznia charakterystycznych cech krakowiaka ¹³. Jakkolwiek w Programie nie podkreśla się konieczności nauczania żadnej pieśni ludowej, to jednak jest to możliwe w ramach realizowania tematyki społecznej w śpiewie i ćwiczeniach mowy /np. rodzina czy praca ludzka/ ¹⁴.

Treści programowe omawianego przedmiotu dla klasy II dziesięcioletniej szkoły średniej przewidują, podobnie jak w klasie I-szej, zrealizowanie w formie ruchu z muzyką kilku /3-4/ kolejnych regionalnych tańców ludowych ¹⁵. W ramach percepcji muzyki ujęte jest tu słuchanie krótkich utworów lub fragmentów utworów większych ze zwróceniem uwagi m.in. na cechy charakterystyczne dwóch tańców ludowych: krakowiaka i polki ¹⁶. W odtwarzaniu muzyki za pomocą śpiewu uwzględnia się ludowe obyczaje ¹⁷. Podobnie, jak w poprzednio omówionej klasie w tym samym dziale, uwzględnia się też jako proponowaną tematykę pieśni - pracę ludzką ¹⁸. Pozwala to znowu na ewentualne wykorzystanie do tego tematu pieśni ludowej.

W tym pierwszym etapie nauczania /klasy I-III/ nieco bardziej rozbudowane są zagadnienia folkloru muzycznego w programie nauczania dla klasy trzeciej.

Poza kolejnymi /2-3/ regionalnymi tańcami ludowymi, które realizowane mają być jako ruch z muzyką, Program przewiduje słuchanie utworów ze zwróceniem uwagi na charakterystyczne cechy walca, kujawiaka i oberka ¹⁹. Sporo miejsca zajmuje też folklor muzyczny w odtwarzaniu muzyki śpiewem i ćwiczeń mowy. W ramach tematyki określonej tu jako "nasza Ojczyzna" realizowane mają być pieśni i omawiane polskie obyczaje ludowe, a także pieśni narodów ZSRR, czeskie, słowackie i niemieckie ²⁰. We wprowadzonym po raz pierwszy w programie dla tej klasy dziale, określającym zakres wiadomości, ujęte są cechy charakterystyczne kujawiaka, oberka i walca ²¹.

Zgodnie z omawianym programem, treści nauczania dla klas I-III realizowane winny być w oparciu o repertuar, który obejmować ma "... piosenki o prostej melodyce i rytmice, dostosowane do zainteresowań i możliwości odtwórczych dzieci, związane z

ogólnym programem nauczania, z uwzględnieniem piosenek ludowych ..."²²

Z powyższego wynika, że w klasach I-III zrealizowane być muszą tańce regionalne /w liczbie 8-11/ w formie ruchu z muzyką, pogadanki o obyczajach ludowych, ewentualnie pieśń czy kilka piosenek ludowych im towarzyszących, co jednak jest sprawą indywidualnego wyboru nauczyciela oraz pieśni naszych sąsiadów /w kl. III/. W tym okresie uczniowie winni też słuchać utworów wokalnych i instrumentalnych, ze zwróceniem uwagi m.in. na charakterystyczne cechy krakowiaka, polki, kujawiaka, oberka i walca, przy czym cechy ostatnich trzech tańców mieszczą się ponadto w zakresie wiadomości, jakie winien wynieść uczeń na tym etapie nauczania.

Drugi etap nauczania przedmiotu "muzyka", obejmujący klasy IV-VIII, podzielony jest na dwie fazy. Pierwsza z nich to nauczanie w klasach IV-VI, druga zaś - realizacja treści programowych w kl. VII-VIII²³.

W odniesieniu do zagadnień mieszczących się w pojęciu "folklor muzyczny", program nauczania dla kl. IV przewiduje wykonywanie głosem pieśni ludowych polskich i innych narodów, z których jedna - Tyś za wodą /podhalańska/ weszła w skład repertuaru obowiązkowego²⁴. Polskie obrzędy i obyczaje ludowe wybranych, w tym i własnego, regionów oraz polskie rytmy taneczne /polonek, krakowiak, kujawiak, oberek i mazur/ w muzyce ludowej i stylizowanej stanowią mają m.in. tematykę zajęć w tej klasie, zmierzającą do kształtowania przeżyć i postawy estetycznej uczniów oraz mającą na celu przekazanie wiadomości o muzyce poprzez jej słuchanie²⁵. Podany tu repertuar przykładowy obejmuje szereg muzycznych utworów profesjonalnych, których podstawowe tworzywo stanowi muzyka ludowa czy jej elementy. Są to np.: Kozak S. Moniuszki, dwa Mazurki /a-moll, Op. 68 nr 2 i As-dur, Op. 50 nr 2/ i Polonez /A-dur, Op. 40 nr 1/ F.Chopina, Fajarka z Małej Suity W. Lutosławskiego, Mazur E. Młynarskiego, Polonez /a-moll/ M.K. Ogińskiego, Krakowiak z baletu Pan Twardowski L. Różyckiego czy Tańce Rumuńskie B. Bartoka²⁶. Wśród tych utworów podany też jest jeden przykład artystycznego opracowania pieśni ludowej

/Matka mnie tu posłała S. Wiechowicza/²⁷. W tej klasie winien też uczeń posiadać wiadomości o charakterystycznych cechach krakowiaka, kujawiaka i oberka, a także umieć rozpoznawać te tańce oraz określać skale, na jakich są oparte²⁸.

Podobne uwagi dotyczą też treści programowych w kolejnej, V klasie. Rodzaje pieśni, które mają tu być odtwarzane głosem, to m.in. pieśni ludowe polskie i innych narodów. I tu, w repertuarze obowiązkowym ujęta jest jedna polska pieśń ludowa: Plon niesiemy, plon /z Krakowskiego/. Zagadnienie folkloru muzycznego znajduje też odrębne miejsce w dziale Percepcja muzyki, jako ... pierwiastki ludowe w twórczości kompozytorów polskich ..." oraz ... pieśni ludowe narodów europejskich". W repertuarze przeznaczonym do słuchania zawarte są jedynie utwory stanowiące opracowanie artystyczne lub stylizację muzyki ludowej, np. Pieśni Kurpiowskie /U jeziorecka i Wyszła burzyczka/, fragmenty baletu Harnasie /Taniec zbójnicki i Taniec góralski/ K. Szymanowskiego, Mazur z opery Halka S. Moniuszki, Mazurek /C-dur, Op. 68 nr 1/ F. Chopina, Polonez /D-dur, Op. 4/ H. Wieniawskiego, Taniec Mazowiecki G. Bacewicz oraz melodie ludowe /Walczyk Kaszubski, Rektor, Gaik/ W. Lutosławskiego²⁹.

Pieśni ludowe polskie i innych narodów, z których jedna /Oj, Janie, Janie/ - kurpiowska - uwzględniona jest w repertuarze obowiązkowym, realizowane mają być w formie śpiewu także i w klasie VI, zamykającej pierwszą fazę nauczania przedmiotu "muzyka" w klasach IV-VIII. Jedną z form kształtowania przeżyć, postawy estetycznej i przyswajania wiadomości o muzyce ma tu być również słuchanie utworów, m.in. cyklu tańców - suity, ujętej też w zakresie wiadomości i pojęć, które winny być przyswojone przez ucznia w trakcie nauki w tej klasie. Spośród przykładów mających ilustrować omawianą tematykę wybrano Peer Gynt E. Griega oraz Małą suitę W. Lutosławskiego³⁰. Treści fakultatywne pojawiające się po raz pierwszy właśnie w programie nauczania dla kl. VI, obejmują kilka tematów do wyboru, przy czym proponowany jest m.in. temat: rytmy taneczne różnych narodów. Poza przytoczonymi w Programie, dopuszcza się również możliwość opracowania w ramach tych zajęć innych tematów i wprowadzenia innych form pracy, zgodnych z zainteresowaniami młodzieży³¹.

Treści programowe dla klasy VII ujmują, podobnie jak i w klasach poprzednich, pieśni ludowe polskie i inne w ramach odtwarzania muzyki w formie śpiewu; do repertuaru obowiązkowego włączono pieśń Gaiczek zielony /z Mazowsza/ ³². W ramach działu "percepcja muzyki i wiadomości o muzyce" oraz wymienionego tam repertuaru do słuchania, znajduje się m.in. Taniec rosyjski /z suity Pietruszka/ I. Strawińskiego. Treści fakultatywne; które realizowane mają być w tej klasie, nie ujmują zagadnień związanych z folklorem muzycznym ³³. Jednakże i tu możliwe są do wprowadzenia inne tematy.

Program nauczania omawianego przedmiotu w kolejnej, VIII klasie uwzględnia również odtwarzanie w formie śpiewu pieśni ludowych polskich i innych narodów, lecz tym razem żadna z nich nie wchodzi w zakres repertuaru obowiązkowego. Percepcja muzyki i wiadomości o muzyce związane są w tej klasie z zagadnieniami stylu w muzyce, poczynając od średniowiecza a skończywszy na muzyce współczesnej, przy czym wiele miejsca, szczególnie w odniesieniu do XIX i XX w. zajmuje muzyka polska; m.in. realizowane mają być następujące tematy:

- pierwiastki narodowe w muzyce Chopina,
- znaczenie twórczości Moniuszki dla rozwoju kultury polskiej i budzenia świadomości narodowej, oraz omawiana ma być twórczość wielu kompozytorów XX w., których twórczy dorobek w dużym stopniu wykorzystuje elementy folkloru muzycznego. Proponowany do słuchania zestaw utworów zawiera wiele tego rodzaju przykładów, m.in.: Fantazję na tematy polskie /A-dur/ F. Chopina, Taniec Polski W. Długoraja, dwie Pieśni Kurpiowskie /A chtëz tam puka i Panie muzykancie/ i fragmenty baletu Harnasie K. Szymanowskiego, Krzesany W. Kilara, Rapsodię Litewską M. Karłowicza, Graffiti Święta Wiosny I. Strawińskiego oraz Bolero i Rapsodię Hiszpańską M. Ravela ³⁴.

Odrębnego miejsca wymagają wytyczne do realizacji programu, zgodnie z którymi nauczyciel winien zwrócić uwagę na integrację przedmiotu "muzyka" z innymi przedmiotami nauczania. Integracja ta powinna polegać "... na ukazywaniu uwarunkowań powstawania muzyki artystycznej i ludowej, ukazywaniu znaczenia muzyki w odniesieniu do określonych sytuacji życiowych i społecznych oraz

wykorzystywaniu wiedzy zdobytej na innych przedmiotach dla ukazania zjawisk muzycznych na tle życia, twórczości określonych okresów historycznych lub społecznych ..." ³⁵. Nauczyciel winien też włączać do zajęć różnego rodzaju radiowe i telewizyjne audycje, co m.in. ma się przyczynić do wytworzenia nawyku słuchania muzyki i przygotować przyszłego absolwenta szkoły średniej do uczestniczenia w życiu muzycznym kraju, wytwarzając w nim potrzebę obcowania z muzyką ³⁶.

Zestawienie treści programowych przedmiotu "muzyka" z zakresu folkloru muzycznego ³⁷:

Odtwarzanie muzyki:

1. Śpiew

2. Ruch z muzyką

Percepcja muzyki: Zakres wiadomości: Umiejętności:

klasa I tematyka pieśni: rodzina, praca ludzka^x

słuchanie utworów muzycznych^x; cechy charakterystyczne krakowiaka;

klasa II tematyka pieśni: praca ludzka^x oraz obyczaje ludowe;

cechy charakterystyczne tańców ludowych; cechy charakterystyczne tańców ludowych: krakowiaka, polki;

klasa III tematyka pieśni: nasza Ojczyzna - pieśni i obyczaje ludowe; pieśni naszych sąsiadów: narodów ZSRR, czeskie, słowackie, niemieckie;

cechy charakterystyczne kujawiaka, styczne oberka i walca;

klasa IV pieśni ludowe polskie i innych narodów

cechy charakterystyczne poloneza; wybranych regionów

repertuar obowiązkowy

- Tyś za wodą, Podhale;

poloneza; polskie rytmy tańeczne w muzyce

rozpoznawanie krakowiaka, kujawiaka, oberka, mazura, poloneza;

Odtwarzanie muzyki: Percepcja muzyki: Zakres wiadomości: Umiejętności:

ludowej i stylizowanej / polonez, krakowiak, kujawiak, oberek, mazur/;

pierwiastki ludowe w twórczości kompozytorów polskich; pieśni ludowe narodów europejskich; cykle tańców - suita^x;

śpiewanie około 10 pieśni^x;

klasa V pieśni ludowe polskie i innych narodów; - Plon niesiemy, plon, Krakowskie;

klasa VI pieśni ludowe polskie i innych narodów; repertuar obowiązkowy - Oj, Janie, Janie, Kurpie;

klasa VII pieśni ludowe polskie i innych narodów; repertuar obowiązkowy - Gaiczek zielony, Mazowsze;

klasa VIII pieśni ludowe polskie i innych narodów;

Chopin-pierwiastki narodowe w muzyce; Moniuszko-znaczenie muzyki kompozytora dla rozwoju kultury polskiej i budzenia świadomości narodowej; Muzyka polska XX w.; twórczość innych kompozytorów: M. Ravela, S. Prokofiewa, I. Strawińskiego, B. Bartoka^x;

śpiewanie około 8 pieśni^x;

śpiewanie kilku pieśni^x;

Wyżej przedstawione zestawienie wykazuje, że w wyniku 8-letniego procesu dydaktycznego realizowanego na przedmiocie "muzyka" absolwent 10-letniej szkoły średniej zaznajomiony zostanie jedynie z małym wycinkiem wiedzy o folklorze muzycznym. Sprawdzając się ona będzie do podstawowych wiadomości o tańcach i ich wykorzystaniu w muzycznej kulturze profesjonalnej oraz do poznania wybranych obrzędów i zwyczajów ludowych. W trakcie nauki uczeń ma także możliwość wykształcenia w sobie umiejętności zaśpiewania kilkunastu pieśni ludowych oraz rozpoznawania kilku tańców ludowych, a także wychwycenia elementów tańców w dorobku twórczym kompozytorów, głównie polskich. W przeprowadzonej analizie treści programowych uderza fakt, że mimo iż w klasach IV-VIII uczeń winien posiadać wiedzę i umiejętności w zakresie stylizacji muzyki ludowej w muzycznej twórczości profesjonalnej, do jednak przy dużej ilości przykładów utworów różnych kompozytorów, nie wspomniano nawet o konieczności wysłuchania choćby jednego przykładu z zakresu autentycznej muzyki ludowej wokalne czy instrumentalnej tym bardziej, że istnieją nagrania tego typu utworów i są one ogólnie dostępne. Podobnie trudno wyobrazić sobie zrealizowanie innych zadań, jak np. przyswojenie wiadomości o charakterystycznych cechach ludowych tańców polskich czy nabycie umiejętności rozpoznawania tych tańców lub określania skal, na których są one oparte, bez wysłuchania kilku autentycznych pieśni ludowych czy repertuaru autentycznej ludowej kapeli. Nie sposób przecież omawiać i wymagać pełnego zrozumienia zagadnienia stylizacji czy artystycznego opracowania pieśni lub tańca ludowego bez znajomości tworzywa w formie autentyku. Wydaje się, że nawet w podanym jako "przykładowym" repertuarze przeznaczonym do słuchania, tego rodzaju utwory winny znaleźć swe miejsce. Prezentowanie uczniom /co jest możliwe już w klasach niższych/ w ciągu roku choćby 2-3 przykładów nagrań muzyki ludowej w jej autentycznej formie, jest zatem oczywiste i konieczne. Dotyczy to, jak już wspomniano, zarówno pieśni jak i muzyki instrumentalnej wykonywanych przez ludową pieśniarkę czy tradycyjną kapelę.

W treściach programowych przedmiotu uderza też brak wprowadzenia pieśni ludowych w repertuarze obowiązkowym przeznaczonym

dla klas III i VIII tym bardziej, że obie te klasy stanowią mają zakończenie poszczególnych etapów nauczania.

Zakres tematyczny treści programowych w odniesieniu do zagadnień folkloru muzycznego przewidywany do realizacji w dziesięcioletniej szkole średniej ogranicza się do tańców ludowych oraz elementów muzyki ludowej w twórczości różnych kompozytorów. Zgodnie z przedstawionymi w Programie celami kształcenia i wychowania, podstawowym celem przedmiotu "muzyka" jest jak już wspomniano "... przygotowanie uczniów do świadomego korzystania z dorobku rodzimej i światowej kultury muzycznej i twórczego uczestnictwa w życiu kraju ..." ³⁸. Jest oczywiste, że zgrab i pokaźna część tego dorobku to ludowa kultura muzyczna, zarówno w jej historycznym już dziś znaczeniu jak i współczesnych przejawach. Zadaniem szkoły zaś jest przekazywanie wiedzy i wpajanie szacunku dla historii i tradycji swego narodu. Nie bez znaczenia jest też fakt, że znaczną część uczniów stanowią mieszkańcy wsi, którzy niejednokrotnie stykają się z przejawami folkloru na żywo, w swoim środowisku, co tym bardziej powinno zobowiązywać do podkreślania rangi tej dziedziny, potrzeby jej propagowania itp. Dla uczniów - mieszkańców większych ośrodków z kolei, poprzez zajęcia realizowane w ramach przedmiotu "muzyka" stworzyć należy okazje do kontaktu z ludową kulturą muzyczną, gdyż percepcja tych zagadnień zajmujących coraz więcej miejsca w programach radiowych, telewizyjnych, estradowych itp., wymaga zrozumienia i świadomości ich roli w kształtowaniu naszej rodzimej kultury. I jedni i drudzy uczniowie powinni więc wynieść w trakcie procesu dydaktycznego conajmniej minimum wiedzy i posiadać podstawowe choćby umiejętności w tym zakresie.

Nie uświadomienie uczniowi miejsca folkloru muzycznego w kulturze ludowej nie może w konsekwencji prowadzić do pobudzenia wrażliwości na tę dziedzinę i do odczuwania potrzeby kontaktów z muzyką ludową; nie może też przyczynić się do dostrzeżenia folkloru muzycznego jako nośnika wartości moralnych i ideowych. Nie znając podstawowych przyczyn zróżnicowania folkloru muzycznego, uczeń nie jest w stanie docenić bogactwa i korzystać z dorobku ludowej kultury muzycznej, zrozumieć jej rolę w muzycznej kulturze narodowej. Ważny temat stanowią też przemiany zachodzą-

ce w folklorze muzycznym; zrealizowanie go pozwala na uświadczenie uczniom podstawowych praw rządzących rozwojem kultury; omówienie zaś przemian, jakie dokonały się w okresie po II wojnie światowej w Polsce, przyczynić się powinno do zrozumienia znaczenia tradycyjnego folkloru muzycznego jako jednego z elementów naszej kultury.

Zagadnieniem pominiętym w treściach programowych jest też historia badań nad folklorem muzycznym w Polsce; wydaje się, że każdy absolwent szkoły dziesięcioletniej powinien być świadomy olbrzymiego dorobku kraju w tej dziedzinie. Warunkiem niezbędnym m.in. do prawidłowej percepcji produkcji folklorystycznych jest, równorzędnie ze znajomością charakterystycznych cech muzyki ludowej, elementarna choćby znajomość ludowego instrumentarium muzycznego oraz zespołów folklorystycznych; szczególnie ważna jest tu znajomość i umiejętność przeprowadzenia klasyfikacji zespołów oraz rola poszczególnych typów zespołów w kulturowaniu i propagowaniu folkloru muzycznego. W treściach programowych nie znalazła też odzwierciedlenia opieka Państwa nad omawianą dziedziną, jej twórcami i odtwórcami, która stanowi przecież podstawę wszelkich poczynąń w tym zakresie.

Podsumowując, należy stwierdzić, że w odniesieniu do folkloru muzycznego, treści programowe przedmiotu "muzyka", które realizowane mają być w ramach zajęć objętych obowiązującym wszystkim uczniów wymiarem godzin, nie mogą przygotować ucznia do świadomego korzystania z dorobku polskiego i światowego dorobku w zakresie folkloru muzycznego oraz do uczestniczenia w życiu muzycznym kraju w odniesieniu do tej dziedziny. Wydaje się więc, że tym samym nie może być zrealizowany podstawowy cel nauczania przedmiotu "muzyka", tj. "... przygotowanie uczniów do świadomego korzystania z dorobku rodzimej i światowej kultury muzycznej oraz twórczego uczestniczenia w życiu muzycznym kraju ..." ³⁹.

Odrębnego podsumowania wymagają analizowane już wyżej w omawianym aspekcie treści fakultatywne, wprowadzone do programu nauczania już począwszy od klasy VI i kontynuowane w kolejnych klasach, aż do klasy X włącznie. W odniesieniu do tej formy zajęć Program proponuje szereg tematów, które jednakże nie uzupeł-

niają nawet częściowo luk w wiadomościach czy umiejętnościach z zakresu folkloru muzycznego. W propozycjach tematycznych dla kl. VI, jako jeden z tematów podano co prawda temat "rytmy taneczne różnych narodów", jednak już począwszy od klasy VII nie proponuje się wprowadzenia tej tematyki na zajęciach fakultatywnych. Teoretycznie istnieje jednak taka możliwość, gdyż przewiduje się wprowadzenie innych tematów i form pracy, poza proponowanymi przez Program⁴⁰. W fakultatywnych treściach monograficznych podanych łącznie dla klas VIII - X oprócz innych, zamieszczono temat "współczesne życie muzyczne kraju /instytucje muzyczne, większe imprezy jak festiwale, konkursy itp., czasopisma/ ..."⁴¹. Jakkolwiek nie sugeruje on jednoznacznie konieczności ujęcia w jego ramach także zagadnień związanych z folklorem muzycznym, to jednak - być może - zostanie właśnie w ten sposób zrozumiany tym bardziej, że ten gatunek muzyki jest tu jedynym, którego się nie wymienia; poza tematami traktującymi o muzyce "poważnej" wyszczególnione są bowiem: jazz, młodzieżowa muzyka rozrywkowa oraz muzyka filmowa⁴².

Jest oczywiste, że nie wyodrębnienie czy nie ujęcie w treściach programowych zasadniczych nawet zagadnień z zakresu folkloru muzycznego nie wyklucza całkowicie możliwości realizowania ich w trakcie nauczania przedmiotu "muzyka". W pewnej mierze realizacja ich będzie zależna od interpretacji treści programowych oraz od indywidualnych zainteresowań czy przygotowania nauczyciela, w pewnej zaś od sugestii podręczników w tym zakresie. Wydaje się jednak, że mimo iż w niektórych szkołach omawiane zagadnienia znajdują nieco szersze odzwierciedlenie na lekcjach muzyki, to jednak luki jakie w tej dziedzinie powstały w programie nauczania przedmiotu, będą w zasadniczym stopniu decydowały o niewystarczającym lub wręcz o braku przygotowania młodego pokolenia do percepcji zjawisk folklorystycznych.

PRZYPISY

- 1 Niniejsza praca stanowi poszerzoną wersję referatu opracowanego przez K. Tubaję na seminarium doktoranckim prowadzonym przez doc. dr hab. Jana Jakóbowskiego w WSP w Bydgoszczy
- 2 J. Burszta, Kultura ludowa - kultura narodowa. Szkice i rozprawy, Poznań 1974, s. 76
- 3 K. Moszyński, Kultura ludowa Słowian, t. II, Kultura duchowa, cz. 2, Warszawa 1968, s. 530-631
- 4 J. Sobieska, Materiały do nauki o polskim folklorze muzycznym, cz. 1, Warszawa 1959, COPSA, s. 8
- 5 Z. Licza, Wstęp do muzykologii, Warszawa 1970, s. 20
- 6 Instytut Programów Szkolnych, Program dziesięcioletniej szkoły średniej. Muzyka. Klasy IV-VIII, Warszawa 1976, s. 22-23
- 7 Instytut ... , j.w. , Klasy I-III, Warszawa 1978, s. 1, 6, 11
Klasy IV-VIII, Warszawa 1976, s. 4, 7, 10, 14, 17
- 8 Instytut ... , j.w. , Klasy IV-VIII, Warszawa 1976, s. 3
- 9 j.w. , s. 3
- 10 j.w. , s. 3
- 11 Instytut ... , j.w. , Klasy I-III, j.w., Cele kształcenia i wychowania, s. 1
- 12 j.w., s. 3
- 13 j.w., s. 5
- 14 j.w., s. 1
- 15 j.w., s. 8
- 16 j.w., s. 10
- 17 j.w., s. 7
- 18 j.w., s. 7
- 19 j.w., s. 13, 15
- 20 j.w., s. 12
- 21 j.w., s. 16

- 22 j.w., s. 18
- 23 Instytut ..., j.w., Klasy IV-VIII, j.w., s. 22
- 24 j.w., s. 4
- 25 j.w., s. 5
- 26 j.w., s. 5-6
- 27 j.w., s. 5
- 28 j.w., s. 6-7
- 29 j.w., s. 7-10
- 30 j.w., s. 12-13
- 31 j.w., s. 13
- 32 j.w., s. 14
- 33 j.w., s. 16-17
- 34 j.w., s. 19-20
- 35 j.w., s. 24
- 36 j.w., s. 24
- 37 x - zagadnienia, w których teoretycznie mieszczą się pewne treści z zakresu folkloru muzycznego, jednakże ich ujęcie nie jest zaakcentowane; realizacja zależy więc tylko od nauczyciela i ewentualnych sugestii podręcznika
- 38 Instytut ..., j.w., s. 3
- 39 j.w., s. 3
- 40 j.w., s. 13, 16-17
- 41 j.w., s. 21
- 42 j.w., s. 21